

ESEU

Salman Rushdie

Din nou în apărarea romanului

Recent, în cadrul conferinței organizate cu ocazia împlinirii a o sută de ani de la înființarea Asociației Editorilor Britanici, profesorul George Steiner a lansat hotărât următoarele idei:

„Romanele noastre au ajuns să fie foarte o-bosite... Apariția genurilor, dispariția lor, proza, poemul epic, tragedia în vers clasic. Momente mărețe, apoi apun. Continuă scrierea romanelor, dar se caută din ce în ce mai multe forme hibride, ceea ce vom numi acțiune/ficțiune mai degrabă grosolană... Cum poate concura cu adevărat romanul în ziua de azi cu cele mai bune reportaje, cu cele mai bune relatări din actualitatea imediată?”

Iată o reformulare, înfășurată în retorica cea mai bună și mai strălucitoare: vorbesc, bineînțeles, despre acea veche castană savuroasă, moartea Romanului. Subiect căruia profesorul Steiner îi adaugă, ca bonus, moartea Cititorului sau cel puțin transformarea lui radicală într-un fel de copil-minune al computerului, un soi de maniac al Internetului, și moartea (sau cel puțin transformarea radicală, în formă electronică) a Cărții înseși. Moartea Autorului a fost anunțată cu câțiva ani în urmă, în Franța – iar moartea Tragediei chiar de către profesorul Steiner, într-unul dintre primele necrologuri de acest gen –, lucru care lasă împrăștiate pe scenă mai multe cadavre decât finalul lui *Hamlet*.

Literatura nu a avut niciodată un viitor. Până și *Iliada* și *Odiseea* au avut parte la început de recenzii proaste. Scrisul de calitate a fost întotdeauna atacat, mai ales de către alți scriitori de calitate. Cea mai superficială otheadă aruncată asupra istoriei literare relevă faptul că nici o capodoperă nu a scăpat de asalturi la vremea publicării sale, nici o reputație a vreunui scriitor nu a fost invulnerabilă la denigrările contemporanilor săi: Aristofan l-a numit pe Euripide „un antolog clișeistic... și un creator de paiețe obraznice“, Samuel Pepys considera *Visul unei nopți de vară* „insipidă și ridicolă“, Charlotte Brontë a desconsiderat opera lui Jane Austen, Zola a pufnit de dispreț în fața *Florilor răului*, Henry James a aruncat la gunoi *Middlemarch*, *La răscruce de vânturi* și *Prietenul nostru comun*. Toți au rînjit când a apărut *Moby Dick*. Când a fost publicată *Doamna Bovary*, *Le Figaro* anunța că „domnul Flaubert nu este un scriitor“, Virginia Woolf a spus despre Ulise că este „prost crescut“, iar *Curierul Odessei* scria despre *Anna Karenina*: „flecure sentimentale... Arată-mi o pagină care să conțină o idee“.

Astfel că, atunci când criticii germani îl atacă pe Günter Grass, când literații italieni din ziua de astăzi sînt „surprinși“, după cum ne spune romancierul și criticul francez Guy Scarpetta, să afle de extraordinara reputație internațională a

lui Italo Calvino și a lui Leonardo Sciascia, când tunurile corectitudinii politice americane sînt îndreptate către Saul Bellow, când Anthony Burgess îi minimalizează importanța lui Graham Greene după moartea acestuia și când profesorul Steiner, ambițios ca întotdeauna, se supără nu doar pe cîțiva scriitori izolați, ci pe întreaga producție literară a Europei postbelice, putem crede că suferă cu toții de o boală culturală legată de epoca de aur: acea nostalgie recurentă, irascibilă după un trecut literar care nu a părut niciodată la vremea sa cu mult mai bun decît se arată acum prezentul.

Profesorul Steiner spune că „e aproape o axiomă că în ziua de astăzi marile romane vin dintr-un țărm îndepărtat, din India, Caraibe, din America Latină“, iar unii vor găsi surprinzător faptul că nu sînt de acord cu această viziune a unui centru vlăguit și a periferiei pline de vitalitate. Nu sînt de acord în totalitate pentru că este o lamentație foarte eurocentrică. Doar un intelectual din Europa Occidentală poate jelui o întregă formă de artă bazîndu-se pe faptul că literatura din – să zicem – Anglia, Franța, Germania, Spania și Italia nu mai este cea mai interesantă din lume. (Nu este clar dacă profesorul Steiner consideră Statele Unite ca fiind centru sau un țărm îndepărtat; geografia acestei viziuni literare gen „Pămîntul e plat“ este puțin cam dificil de urmărit. De acolo de unde stau eu, literatura americană pare să fie în formă bună.) Ce contează de unde vin marile romane, atîta vreme cît ele continuă să vină? Ce este cu acest pămînt plat pe care trăiește bunul profesor, cu romani epuizați în centru și hotentotși și antropofagi înspăimîntător de dotați ascunși pe la margini? Harta din capul profesorului Steiner este o hartă imperială, iar imperiile Europei sînt duse de mult. Jumătatea de secol a cărei producție literară este, pentru Steiner și Naipaul, o dovadă a declinului romanului, este totodată prima jumătate de secol a perioadei postcoloniale. Poate că nu e doar simplul fapt că se ivește un nou roman, un roman postcolonial, un roman descentralizat, transnațional, interlingvistic, intercultural, și că în această ordine sau dezordine a lumii noi găsim o explicație mai bună pentru sănătatea romanului contemporan

decît viziunea cumva superior ocrotitoare și hegeliană a profesorului Steiner, care postulează că motivul creativității „țărmurilor îndepărtate“ este că acestea sînt zone „aflate într-un stadiu mai de început al culturii burgheze, care sînt într-o formă mai primitivă, mai aspră, mai problematică“.

Succesul regimului lui Franco în înăbușirea literaturii spaniole decenii după decenii a fost, la urma urmelor, factorul care a mutat reflectorul pe cei mai buni scriitori care creează în America Latină. Așa-numitul *boom* latino-american a fost, ca atare, în aceeași măsură rezultatul pervertirii vechii lumi burgheze, cît și al creativității – chipurile primitive – a noii lumi. Iar descrierea culturii vechi, sofisticate, așa cum există ea într-un stadiu „mai de început, mai rudimentar“ decît cel occidental este bizară. India, cu marile sale clase sociale mercantile, cu birocrațiile ei extinse și economia sa explozivă, posedă una dintre cele mai dinamice burghezii din lume și s-a descurcat astfel pentru cel puțin la fel de mult timp ca și Europa. Marea literatură și o categorie de cititori de literatură nu sînt ceva nou pentru India. Ceea ce este nou o reprezintă apariția unei generații talentate de autori

indieni *care scriu în engleză*. Ceea ce este nou e faptul că „centrul“ a catadicsit să remarce „țăr-mul“, deoarece „țăr-mul“ a început să vorbească prin puzderia sa de traduceri într-o limbă pe care Occidentul poate să o înțeleagă mai cu ușurință.

Pînă și portretul pe care îl face profesorul Steiner unei Europe obosite este, după părerea mea, fals la modul simplu și demonstrabil. Ultimii cincizeci de ani ne-au dat opere ale unor autori ca – să numim doar cîțiva – Albert Camus, Graham Greene, Doris Lessing, Samuel Beckett, Italo Calvino, Elsa Morante, Vladimir Nabokov, Günter Grass, Alexandr Soljenițin, Milan Kundera, Danilo Kiš, Thomas Bernhard, Marguerite Yourcenar. Cu toții putem să ne facem propriile noastre liste. Dacă-i includem pe scriitorii de dincolo de granițele Europei devine limpede că rar a văzut lumea o asemenea recoltă bogată de romancieri care au trăit și au scris în același timp, că atitudinea ușor mîhnită a unor Steiner/Naipaul este nu numai deprimantă, ci și nejustificată. Dacă V.S. Naipaul nu mai vrea sau nu mai poate să scrie romane e pierderea noastră. Dar arta romanului va supraviețui, fără îndoială, și fără el.

După părerea mea, nu este nici o criză în arta romanului. Romanul este exact acea „formă hibridă“ după care tînjește profesorul Steiner. Este parțial anchetă socială, parțial fantezie, parțial confesiune. Trece de frontierele cunoașterii, ca și de granițele topografice. El are totuși dreptate, căci mulți scriitori buni au încetșosat limitele dintre fapt și ficțiune. *Împăratul*, minunata carte a lui Ryszard Kapuscinski despre Haile Selassie, este un exemplu de astfel de încetșosare creativă. Așa-numitul Nou Jurnalism, dezvoltat în America de către Tom Wolfe și de alții, a fost o încercare deschisă de a fura straiiele romanului și, în cazul propriului roman al lui Wolfe, *Radical Chic & Mau-Mauing the Flak Catchers*, sau *The Right Stuff (Ce-i drept)*, încercarea a avut un succes grăitor. Categoria „literaturii de călătorie“ s-a extins pînă la includerea unor opere de adîncă meditație culturală: să zicem *Danubius* a lui Claudio Magris sau *Marea Neagră* de Neal Ascherson. Și, cînd ne aflăm în fața unui strălucitor tur de forță nonficțional

precum *The Marriage of Cadmus and Harmony (Căsătoria lui Cadmus cu Armonia)*, în care o reexaminare a miturilor grecești adună întreaga tensiune și fervoare intelectuală a celor mai bune scrieri de ficțiune, putem doar să aplaudăm apariția unui nou mod de eseistică imaginativă – sau, mai bine, întoarcerea la stilul jucăuș-enciclopedic al lui Diderot sau Montaigne. Romanul poate întîmpina aceste evoluții fără a se simți amenințat. E aici loc pentru noi toți.

Este mai probabil ca apariția unor noi forme de artă să permită multor oameni să intre în arena creativității. Știu foarte puțini mari realizatori de film care ar fi putut fi mari romancieri – Satyajit Ray, Ingmar Bergman, Woody Allen, Jean Renoir... și cam atît. Cîte pagini din materialul vioi al lui Quentin Tarantino, cum ar fi replicile gangsterilor lui pe tema mîncatului de sandvișuri Big Mac în Paris, ați putea citi, dacă nu le-ar fi rostit pentru dumneavoastră Samuel Jackson sau John Travolta? Cei mai buni scenariști sînt cei mai buni exact din cauză că nu gîndesc literar, ci vizual.

Pe scurt, sînt mai puțin îngrijorat decît Steiner de amenințarea la care aceste forme mai noi, avansate tehnologic, supun romanul. Ceea ce îl va salva este, poate, slaba tehnologie a actului scrisului. Mijloacele de expresie artistică cerînd mari sume de bani și tehnologie sofisticată – filme, jocuri, înregistrări – devin, în virtutea acestei dependențe, ușor de cenzurat și de controlat. Dar ceea ce poate face un scriitor în singurătatea camerei sale este ceva ce nici o putere nu poate distruge ușor.

Pentru literatură, pentru literatura bună, interesele a fost totdeauna minor. Importanța sa culturală nu derivă din succesul ei într-un fel de război al popularității, ci din succesul ei în a ne spune despre noi ceea ce nu auzim din altă direcție. Și această minoritate – minoritatea care este pregătită să citească și să cumpere cărți bune – n-a fost, de fapt, niciodată mai mare ca acum. Problema este să-i captezi interesul. Ceea ce se întîmplă nu este atît moartea, cît înstrăinarea cititorului. În 1999, în America s-au publicat peste cinci mii de romane. Cinci mii! Ar fi un miracol dacă s-ar scrie într-un an cinci sute de

romane publicabile. Ar fi extraordinar dacă cincizeci dintre ele ar fi bune. Ar fi prilej de sărbătoare universală dacă cinci dintre ele ar fi remarcabile. Ba nu, dacă unul dintre ele ar fi remarcabil!

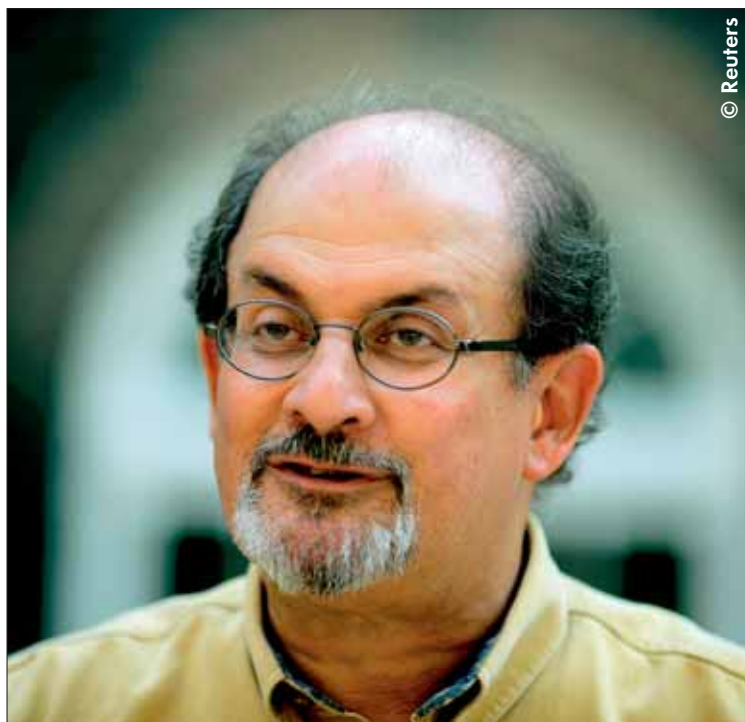
Se publică peste măsură deoarece, editură după editură, redactorii buni au fost concediați și nu li s-au găsit înlocuitori, și o obsesie a schimbării a înlocuit abilitatea de a distinge între cărțile bune și cele proaste. Lăsați piața să decidă, par să gândească directorii editurilor. Noi să scoatem doar chestiile astea. Ceva trebuie să meargă. Așa că ies pe rafturi, se duc în umbra morții cele cinci mii de cărți, cu mașinăriile publicității care produc flăcări fără combustibilul adecvat. Acest gen de abordare e grozav de autodestructiv. După cum a spus Orwell în 1936 – ca să vedeți că nu-i nimic nou sub soare –, „romanul este eliminat cu scandal din realitate“. Cititorii, incapabili să-și taie drum prin jungla ficțiunii de duzină, cinici din cauza limbajului depreciat și hiperbolizant cu care este încununată fiecare carte, se dau bătute. Cumpără câteva cărți pe an distinse cu premii literare, poate una sau două cărți de autori al căror nume îl recunosc, și dispar. Publicarea fără măsură și suprapublicitatea creează un prag scăzut de lectură. Nu este vorba numai de prea multe romane care vinează prea puțini cititori, ci de prea multe romane care alungă cititorii. Dacă publicarea unui prim roman a devenit, așa cum sugerează profesorul Steiner, un „pariu împotriva realității“, faptul se datorează în mare parte acestei abordări nondiscriminatorii, de tras la nimereală. Auzim multe, în aceste vremuri, despre un nou spirit comercial al cruzimii pe baze financiare din domeniul publicării de cărți. Avem nevoie de o întoarcere la judecata de valoare.

Și mai este un alt mare pericol pe care-l înfruntă literatura, și pe acesta profesorul Steiner nu-l menționează: este atacul asupra libertății intelectuale înseși; libertate intelectuală fără de care nu poate exista literatura.

Fiecărui scriitor aflat în plină activitate îi sînt cunoscute presiunile monopolurilor și ale birocrăției, ale corporatismului și ale conservatorismului, care limitează și îngustează raza de

răspîndire și calitatea a ceea ce s-a publicat. Personal, am dobîndit în acești ultimi ani poate prea multă experiență legată de presiunile exercitate de intoleranță și de cenzură. Astăzi, în lume, au loc multe asemenea lupte: în Algeria, în China, în Iran, în Turcia, în Egipt, în Nigeria, scriitorii sînt cenzurați, hărțuiți, închiși și chiar uciși. Pînă și în Europa și în Statele Unite ale Americii, legiunile care apără diferite „sensibilități“ încearcă să ne limiteze libertatea de a vorbi. Niciodată nu a fost mai important să continuăm apărarea acelor valori care fac posibilă arta literaturii. Moartea romanului poate fi de parte, însă moartea violentă a mulți romancieri contemporani este, vai!, un fapt inevitabil. În ciuda acestor lucruri, nu cred că scriitorii au renunțat la posteritate. Ceea ce George Steiner numea frumos „minunata vanitate“ a literaturii încă ne arde, chiar dacă, după cum sugerează a-cesta, sîntem prea jenați s-o spunem în public.

(din volumul *Dincolo de limite*,
traducere de Petru Dulgheru,
Editura Polirom, 2006)

© Reuters